

Fangstmændene i Nordøstgrønland 1908-1960

Af Astrid Duus Mikkelsen

Interessen for at udnytte den overvældende arktiske natur startede, da Henry Hudson i 1607 prøvede at finde Nordøst Passagen, søvejen nord om Alaska til Østen. Hans ekspedition mislykkedes, men han kom tilbage med beretninger om de mange ressourcer, der fandtes i den arktiske natur. Mest af alt var det hvalerne, der fik folks interesse, så de første ikke-eskimoiske fangere i polarområderne var hvalfangere. Først senere gik disse fangere på land og oprettede kompagnier og fangsthytter. Det var Svalbard og Jan Mayen, der på dette tidspunkt var centre for fangsten. Men af og til kom der skibe op langs Grønlands østkyst. Man så mulighederne i landet, men det lå urørligt bag sin barriere af is.

Ifølge de islandske sagaer havde Nordboerne sandsynligvis været på Østkysten på rejser mod Vestkysten. Hollænderne havde som nogle af de første europæere været op langs østkysten et par gange i begyndelsen af hvalfangstperioden i det 16. århundrede. Helt op til Lambertland, som de havde navngivet.

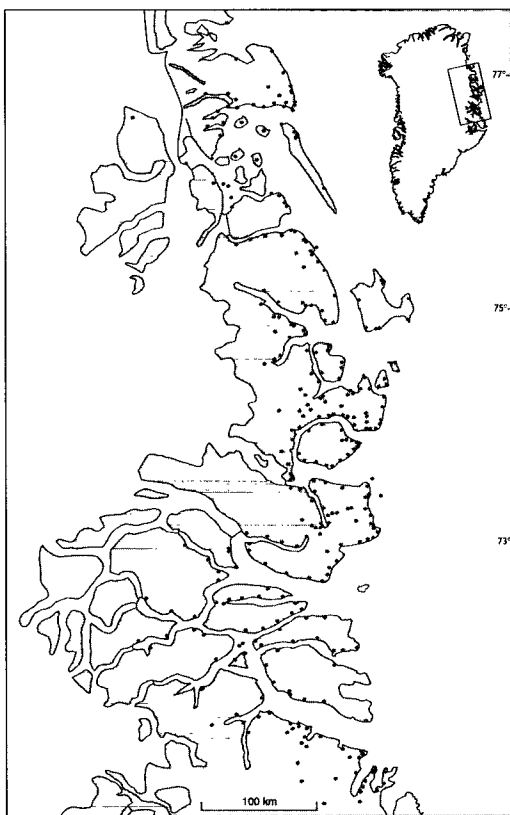
I 1822 havde den engelske hvalfanger William Scoresby været forbi Scores-

bysund og i grove træk kortlagt dele af denne. Gentleman som han var, ville han ikke opkalde fjorden efter sig selv, men sin far, der tilfældigvis også hed Scoresby. Mod nord havde Robert Peary i år 1900 stridt sig til Grønlands nordspids, Kap Morris Jesup.

Senest samlede Danmark-ekspeditionen (1906-1908) brikkerne – de mange navngivne øer og kap – til et næsten fuldstændigt kort over kysten. Så der var kun de mindre detaljer, så som dele af fjorde og fjordkomplekser, tilbage til fangstmændene at udforske, da de kom derop.

Da fangstmændene kom til NO Grønland omkring 1908 var det således langt fra et ukendt land, de kom op til. Og de sidste hvide pletter på Grønlandskortet blev udforsket af disse mænd i fangtmandsperioden, der varede fra 1908-1956.

Astrid Duus Mikkelsen er p.t. skoleelev. Interessen for Grønland har altid eksisteret grundet familietraditioner. Med Ejnar Mikkelsen som oldefar og Aksel Mikkelsen som morfar har hun i tidernes løb fået fortalt hundreder af historier om Grønland – og hun har selv oplevet landet, senest Nordøstgrønland i sommeren 2000.

Kort over fangstmandsperiodens jagtområde kaldet »Guldkysten« med angivelse af hytter og fangststationer. (Efter Peter Schmidt Mikkelsen, 1994, »Nordøstgrønland 1908-1960«).

Det danske fangstkompagni Nanok

Det var hollændere, danskere og nordmænd, der befandt sig på kysten i de tidlige år af fangstmandsperioden. Men hollænderne forsvandt ud af billedet snart efter. Scenen var nu overladt til danskerne og nordmændene.

Nordmændene var de første, der fik etableret et fangstkompagni, men danskerne fulgte hurtigt efter ved oprettelsen af A/S Østgrønlandsk Kompagni.

Fangsten var i det hele taget en dårlig forretning viste det sig. Både for Norge og Danmark. Kun enkelte år var økono-

mien bæredygtig, men begge kompagnier overlevede på støtte fra stat og private investorer. Alligevel måtte A/S Østgrønlandsk Kompagni lukke og slukke i 1924. Men danskerne var bange for at miste til Norge det tag, de havde i Grønland, så den 20. maj 1929 fik J. G. Jenkov stablet et nyt kompagni på benene med navnet Østgrønlandsk Fangstkompagni Nanok. Dette blev senere forkortet til Nanok, hvilket betyder isbjørn på grønlandsk.

Det gik bedre for det nye kompagni takket være staten, der igen hjalp med opretholdelsen af økonomien. Staten var nemlig interesseret i at få suveræniteten over Grønland, men det var Norge også. Kampen om Grønland var ved at begynde.

Efter afgørelsen i Haag var fangstmændenes politiske job ovre, og da priserne på skindmarkedet faldt yderligere, var der ingen grund til at opretholde fangstvirksomheden. Da danskernes ca. 50 år lange eventyr sluttede i 1952, blev Nanok delvist opløst. Trods utallige forsøg på genoprettelse, forblev kompagniet historie indtil 1992. Her blev det besluttet at genoprette det gamle kompagni, da fangsthytternes tilstand var katastrofal. Nu er kompagniets formål at beskytte og restaurere fangsthytterne så vel som andre historiske bygninger i Nordøstgrønland.

Fangstmand på Guldkysten

Kyststrækningen fra 70-77 gr.nr.br. var fangstmændenes domæne. Denne strækning blev også kaldt for Guldkysten.

Det var unge mænd, der drevet af eventyrlysten tegnede kontrakt med et

Den norske fangststation Hoelsbu i Moskusoksefjord. Stationen blev anlagt 1930 af Otto Jensen og John Giæver, A/S Arktisk Nærdrift. Sådan tog den gamle fangststation sig ud efter at Nanok havde været forbi og restaureret stationen i sommeren 2000. (Nanok, 2000).

af kompagnierne om at drive fangst. Det var helt afgjort ikke på grund af lønnen, der lød på 4000 kr. pr. overvintring + tillæg alt efter hvor mange skind pågældende samlede. Det var sparsomt med information om hvad der ventede de nye fangstmænd. En standard pakkeliste samt et par punkter i kontrakten var egentlig alt, hvad de unge mænd havde at forholde sig til. Måske erfaringer eller råd fra en gammel fangstmand i tillæg.

Sommer i København

Skibe blev lastet med varer, der skulle bringes til de udstationerede på Grønland. De medbragte også nye fangstmænd, der stolt kunne sole sig i den op-

mærksomhed, der blev givet af forbi-passerende. Men så snart de stod på de ensomme vidder i Grønland og så skibet forsvinde bag pakisen, har det nok været så som så med standhaftigheden. Var det nu virkelig også så eventyrligt som det havde lydt i Danmark: Fangstmand i Nordøstgrønland? Ingen tvivl om at det krævede en stærk psyke og et godt forhold til de andre udstationerede. Havde man ingen af delene kunne det ene år, kontrakten typisk lød på, bliver et rent helvede. Nogle blev lettere skøre; det blev kaldt polarkuller.

Men andre besad begge evner og endte med at leve som ensomme lykkelige i det øde, barske Nordøstgrønland. Det var småt med de materielle goder.

Tre gæve fangstmænd efter flere måneders isolation fra omverdenen. Fra venstre Peter Tutein, Hans Givskov og Kaj Jørgensen. (Arktisk Instituts arkiv).

Manglede man noget, måtte man flikke det sammen af de til rådighed værende midler. En anden mangelvare var kvinder, hvilket var et særsyn på de breddegrader. Kun tre medlemmer blev det til af denne eksklusive klub. Men alle tre kvinder gjorde spådommene til skamme ved at deltage aktivt i jagten, oven i købet med et flot resultat.

Selve jagten blev drevet for skindets skyld. Selvfølgelig blev eventuelle tænder o.lign. også solgt, mens fangstmændene brugte kødet til foder til hundene. Hunde og slæde var en nødvendighed for at kunne nå rundt i hele terrænet. Om sommeren nåede man fælterne til fods og med jolle.

Da skindet var hovedformålet med fangsten, brugte man gerne sakse og i starten gift; arsenik. Disse metoder ødelagde ikke skindet, men til gengæld blev de kritiseret for at være uetiske. Ellers var det harpunen og især riflen, der var de vigtigste jagttredskaber.

I fangstterrænerne opsattes klappælde, der ved hjælp af lokkemad lokkede byttet ind i fælden, hvorefter en plade

med sten faldt ned over dyret. Denne metode var hovedsageligt brugt til ræve, men også bjørne faldt i sådanne.

Skindene blev bælget og rensset, og når sommeren og det gode vejr kom, blev skindene spændt op i rammer. Til trods for dette møje og omfattende arbejde kunne f.eks. en blåræv kun indbringe ca. 230 kr., alt efter skindets tilstand. Priserne var selvfølgelig presset af konkurrence. Og det var derfor sjældent at regnskabet gik op, da det kostede fangstkompaniet hen mod 90.000 kr. at have ca. 12 mand udstationeret i et år. Nordmændene var heldigere eller mere ihærdige fangere end danskerne og fik under hele fangstmandsperioden samlet langt flere skind end danskerne. Men alligevel havde også de underskud.

Kost og proviant

Fangstmændene skulle under deres ophold i Grønland selv skaffe sig føde gennem jagt, men Nanok såvel som de norske fangstkompanier sendte proviant op, der indeholdt de vitaminer, som

fangstmændene ikke kunne få deroppe. Grøntsager var pga. holdbarheden umulig at sende med op, så i stedet blev fangstmændene udstyret med frø, som de kunne dyrke i nogle sommermåneder, bl.a. karse. Hvorfor grøntsagerne var så uhyre vigtige, var fordi de bl.a. indeholdt C-vitamin, som modvirkede skørbug. Dette var på den tid en meget frygtet sygdom i Grønland så vel som andre steder.

Til tider blev ascorbinsyre og levertran sendt med. Dette måtte bare ikke indtages samtidig, da levertrannen ødelagde virkningen af C-vitaminerne i ascorbinsyren. Alt dette var nedskrevet i en vejledning, der selvfølgelig ikke altid kom med op til fangstmændene. Trods enkelte sygdomstilfælde klarede fangstmændene sig alligevel, selvom det krævede et stort kendskab til indholdet af vitaminer i de forskellige dyrs organer. En ofte begået fejltagelse var at spise isbjørnelever. Denne indeholder en så stor koncentration af A-vitamin pr. gram, at den er giftig.

Men de nødvendige vitaminer kunne fangerne også få fra andre steder. C-vitamin findes i milten på næsten alle arktiske dyr, sælblod, matak, tangplanter, blomster og mange andre planter. Det var fra eskimoerne man havde lært alt dette, da man vidste, at de havde levet i Grønland i generationer uden tilførsel af vitaminer fra Europa.

Hytterne

Med den nordligste hytte på Kap Amélié og den sydligste på Scoresby Land havde fangstmændene en kyststrækning på ca. 700 km til rådighed, hvortil kom

fjordkomplekser og dybe vige. På denne kyststrækning havde fangstmændene opført flere hundrede hytter – store som små og grupperet i områder af skiftevis dansk og norsk oprindelse. Danskerne »regerede« over den nordlige kyststrækning, nordmændene over den sydlige. Ind imellem var en blandingszone. Hvorfor der var sket sådan en geografisk fordeling skyldtes de politiske stridigheder landene imellem.

Hele nordøstkysten havde den fordel for europæerne, at den var ubeboet af eskimoer, hvilket betød, at fangstmændene ikke skulle bekymre sig om at befinde sig i deres jagtområder. Eskimoerne boede længere mod syd på Grønlands Østkyst samt på Vestkysten, idet de dog tidligere havde beboet de nordligere strøg af Grønlands Østkyst. Douglas Clavering mødte således i 1823 eskimoer på Clavering Ø, men siden er der ikke fundet andet end utallige eskimoefterladenskaber på hele kysten.

Da fangstmands-perioden startede, lå der på kysten kun en brøkdel af det antal hytter og huse, der var opført ved periodens slutning. Derfor havde størstedelen af hytterne også tilknytning til fangstindustrien. Men der blev også opført hytter og stationer til andre formål. Under 2. verdenskrig blev der bygget radarstationer og vejrstationer, og der kom også flere ekspeditionsbygninger til. Fangsthytterne var bygget op efter et snedigt system med stationer og rejsehytter.

Fangststationerne var base for de fangstmænd, der var udstationeret i det pågældende område. Her dannede hytten eller stationen grundlag for alle

Et isbjørneskind skrabes rent for fedtresten i den lune forårssol ved Polarheimen. (Sverre Storholt).

sommeraktiviteter og fælles gøremål. Samtidig var den samlingspunktet, når fangerne havde været på længerevarende fangstture. Til stationen hørte et større fangstområde, som var delt op i nogle mindre terræner, så hver fangstmand havde sit eget.

Typisk skiltes de 2-4 fangere på stationen ved mørketidens begyndelse for at drage på jagt, mødtes til jul på stationen, for så igen at drage ud i den sene vinterperiode. Således rejste fangstmanden på egen hånd rundt i dette terræn i vinterhalvåret med sine hunde og slæde for at opstille fælder og drive jagt.

I sommermånederne skete al forbindelse til omverden fra stationen, når der kom skib, hvis altså isforholdene tillod skibstrafik.

Rejsehytterne kunne egentlig ikke kaldes rigtige hytter. I de fleste tilfælde kunne de bedre karakteriseres som en sovepose af træ, der gav et velfortjent skjul for det til tider hårde vejr.

I terrænet var disse hytter placeret med en afstand af én dagsrejse. Fælderne blev opstillet mellem rejsehysterne og de blev eftersat og eventuelt tømt, når man kom forbi. I sommerperioden, når fangsten foregik pr. båd, blev nye hytter opført. I dagbogsberetninger kan man læse om, hvordan man på en enkelt dag fik bygget 5-6 hytter. Så det er måske ikke så underligt, at der var mere kvantitet end kvalitet. Til trods for dette har mange af de gamle hytter modstået hen ved 60 års vejrlig og står der endnu, selvom væggene i mange

tilfælde nok næppe ville blive godkendt til selv et dansk kolonihavehus!

Kampen om Grønland

Som sagt var der i begyndelsen af 1930-erne megen diskussion om hvilket land, der skulle have suveræniteten over Nordøstgrønland. Både Norge og Danmark havde masser af argumenter, der talte deres sag: Nordmændene mente, at de var de retmæssige ejere, da handel og rejser til Grønland i mange år havde gået over norske havne, og dertil var de nok lidt mere engagerede i fangstmænds-perioden end danskerne.

Danskerne havde derimod foretaget et stort antal videnskabelige ekspeditioner på kysten på vegne af den danske stat. Disse ekspeditioner var meget grundige med deltagelse af biologer, glaciologer, geologer, arkæologer, geografer og malere. Dertil havde Danmark ikke kun koloniseret alle de små samfund på vestkysten, men også oprettet Scoresbysund.

Fra begge nationers side var der en politisk bagtanke med deres landsmænds tilstedeværelse på kysten. Oprindeligt kom fangstmændene derop, fordi man øjnede en god forretning. Da man imidlertid erfarede, at dette ikke var tilfældet, bibeholdt man alligevel foretagendet. Af politiske årsager må vi sande.

Lige siden 1908 havde suverænitets sagen således småkøgt mellem den norske og den danske regering. Men da Danmark i 1916 solgte de Dansk Vestindiske Øer til USA, blev der indgået en form for aftale med USA om, at USA ville støtte Danmark i en række udenrigspolitiske sager. I hvert fald frem-

førte USA Monroe doktrinen under sagen i Haag, og denne doktrin talte til danskernes fordel. Monroe doktrinen var blevet underskrevet helt tilbage i 1823, og den gik ud på, at alle de nationer der havde underskrevet traktaten ville respektere etablerede kolonier. Da Grønland var en dansk koloni, havde danskerne altså ifølge doktrinen retten på deres side. Da den norske regering indså dette forhold, ville de gerne indgå et kompromis med danskerne, men dette afslog danskerne. Til trods for dette var den norske befolkning af den overbevisning, at Grønland tilhørte Norge, og det tog de konsekvensen af. Den 27. juni 1931 tog nordmanden Harald Devold, der var udstationeret på stationen Myggbukta, landet mellem Carlsberg fjord i syd og Bessel fjord i nord i besiddelse i den norske Kong Harald D. 7's navn. Han kaldte dette land for Eirik Raudes Land, – Erik den Rødes Land, og det omfattede hele Guldkysten, bortset fra et lille stykke i nord. Først den 10. juli bekræftede den lidt usikre norske regering okkupationen. Men det fik danskerne til prompte at reagere. Allerede dagen efter, den 11. juli, stævnedes den danske regering sagen for domstolen i Haag og påstod, at det Norge havde gjort var retsstridigt og ugyldigt. Først den 5. april 1933 blev kendelsen afsagt: Grønland skulle stå under dansk suverænitet.

På kysten udvekslede de danske og norske fangstmænd erfaringer og hjælp hinanden. Det politiske klarede deres landsmænd derhjemme ved skrivebordene. På Grønland var det derimod et spørgsmål om at overleve.

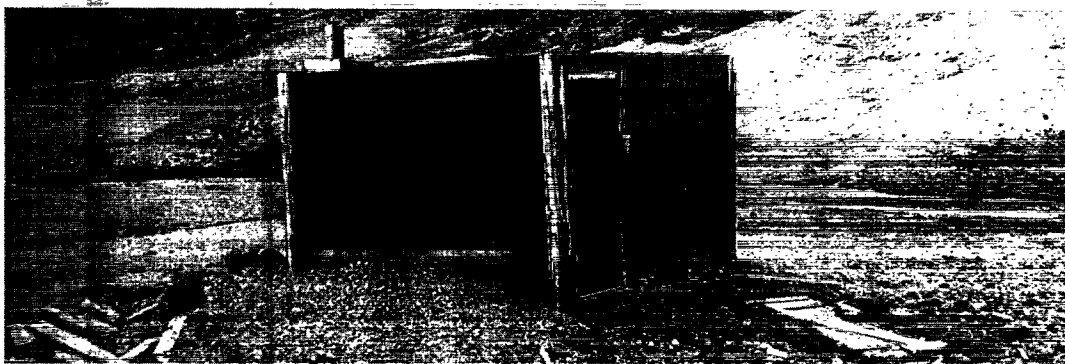
Der var langt til nærmeste indhandlingssted, så spiritus måtte man selv lave. Her er de to norske fangere Sverre Storholt (t.v.) og Birger Larsen, Kap Humboldt, ved deres apparat hvormed de producerede »Ni-ti-sekseren« (Sverre Storholt).

Efter Haag dommen fortsatte fangstmændene deres arbejde på kysten. Danske såvel som norske. Nordmændene havde stadig ret til at drive fangst, og de norske hytter var stadig deres. Men landet var dansk. Siden dommen havde det ingen dybere mening for Norge at have fangere udstationeret på kysten. Dertil kom, at slædepatruljen Sirius blev oprettet i 1950, så når det gjaldt den politiske tilstedeværelse, havde danskerne nu overtaget. Desuden gik fangstforretningen endnu sløjere, og da priserne på skindmarkedet yderligere faldt, var der ingen grund til at opretholde virksomheden, hverken for danske eller nordmænd. Danskernes eventyr sluttede omkring 1952, mens nordmændene fortsatte til 1959, hvor de lukkede og slukkede.

I 1969 ville danskerne gøre rent bord hvad angik Norges engagement i Grønland. Nordmændene havde jo stadig deres hytter deroppe. Danskerne ville derfor købe de norske hytter, og det var den norske regering der satte prisen, som var umådelig høj. Men danskerne diskuterede ikke prisen og betalte. På den måde fik Danmark købt hvert eneste lille bræt og alle de søm, som nordmændene i sin tid havde bragt derop. Nu var det norske eventyr på Grønland definitivt slut.

Hvad de efterlod

Fangstmandsperioden efterlod en åben historiebog på kysten. Atmosfæren hænger stadig i hytterne, ligesom landskabet omkring dem ikke har ændret sig. Det er stadig de store øde vidder, der

Laksehytten, norsk fangsthytte anlagt på Hochstetter Forland. Hytten måler ca. 2,5 x 2 meter og er et eksempel på en af de små rejseshytter der blev opført i 1933. (A.K. Higgens/GGU 1988).

danner baggrundsbillede for hytterne. Nogen egentlig funktion har de ikke i dag. Sirius bruger dem stadig, dog hovedsageligt de større stationer og de hytter, der ligger på ruten. Nanok er på kysten og restaurerer flere af dem hvert år. Men hvorfor egentlig? Svaret er, at alle disse stationer og hytter udgør et stykke historie, der ikke kan sættes på museum. Mange har tendens til at glemme, at der på dette fjerne og øde sted udspillede sig en vigtig del af Danmarks historie. Selve fangstmandsperioden betød store udgifter for staten. Men samtidig fik Danmark under denne periode stadfæstet, at Grønland var dansk. Det havde Grønland også været før, men det var ikke så åbenlyst. Fangsten på kysten satte skub i sagen, der blev afsluttet med Haag-dommen.

Sagligt set tror jeg ikke, at hele denne sag var så god for Danmark, som den så ud den gang. Men sagen appellerede til nationalfølelsen. Sagen var nok aldrig blusset op, hvis hverken Norge eller Danmark havde drevet fangst på østkysten, men sådan ville skæbnen det. Og den gjorde, at Danmark knyttede endnu

et historisk bånd til Grønland. For grønlændernes vedkommende er fangstmandsperioden måske ikke af særlig stor interesse, hvilket er forståeligt nok. Fangstmandsperioden er et stykke Danmarkshistorie, der udspillede sig på grønlandsk jord.

Hvor lang tid fangsthytterne endnu vil blive stående er uvist. De vil i hvert fald være der, så længe Nanok findes og vedligeholder dem. Og så længe de gamle historier går i arv, vil glæden og fascinationen over fangstmandsperioden ligeledes eksistere.

En fangstmand skrev engang: »Vi drev en industri i et af de mest barske områder i verden. Kun de tynde, sodsværtede bræddevægge adskilte livet og døden«. En rammende måde at udtrykke livets skrøbelighed på i de arktiske egne.

Efterskrift

Der rettes en stor tak til Jens Fabricius, Mogens »Gulli« Gulbrandsen, Peter Schmidt Mikkelsen og Leif Vanggaard for hjælp i forbindelse med udarbejdelsen af artiklen.